

שיעור טז

"דרכיה דרכי נעם" – הירדוף כהדס, ומרור מר

(סוכה לב ע"א-ע"ב)

- א. "ענף עץ עבות" – ואימא הירדוף?
ב. שחיקת המרור למצווה בליל הסדר
1. שמירה על הטעם
2. אכילה בדרכי נעם
סיכום

א. "ענף עץ עבות" – ואימא הירדוף?

בגמ' (לב ע"ב) נאמר:

תנו רבנן: "ענף עץ עבות" (ויקרא כג, מ) – שענפיו חופין את עצו. ואי זה הוא? הוי אומר זה הדס. ואימא זיתא? בעינן "עבות", וליכא. ואימא דולבא? בעינן ענפיו חופין את עצו, וליכא. ואימא הירדוף? אמר אביי: "דרכיה דרכי נעם" (משלי ג, יז), וליכא. רבא אמר מהכא: "האמת והשלום אהבו" (זכריה ח, יט).¹

רש"י (ד"ה דרכי נעם) הסביר את דברי אביי: "והאי מברז בריז את הידים כקוצים, שראשי עליו עשויין חדין כמחט". צמח ההירדוף אינו "ענף עץ עבות", כי לא ייתכן שהתורה שדרכיה דרכי נעם תצווה לאחוז צמח שעוקץ את הידיים.²

כך פירש הרלב"ג (משלי שם) את הפסוק:

דרכי התורה הם דרכים שינעמו וימתקו מאד לאדם, כי לא העמיסה על האדם שום מעמס יקשה לו. אבל כל מה שבא מן המצוות והאזהרות, הם דברים ערבים ורצויים בעצמותם.

במקומות נוספים בגמרא (סוכה לב ע"א; יבמות טו ע"א; יבמות פז ע"ב) למדו חכמים מפסוק זה עיקרון מחייב בקביעת ההלכה: אין בתורה ציווי לקיים מצוות הגורמות צער או נזק לאדם בגופו או בנפשו, למעט מצוות הכרוכות במהותן בצער, כמו ברית מילה, תענית ביום כיפור ובצומות שקבעו הנביאים.³ הרב אלחנן וסרמן (קובץ

1 במדרש ההלכה (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח – מסכתא דויסע פרשה א), נזכרו מיני עצים דומים, בתשובה לשאלה איזה עץ מר הושלך אל המים שהפכו למתוקים: "ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים" (שמות טו, כה). ר' יהושע אומר: זה עץ של ערבה. ר' אלעזר המודעי אומר: זה עץ של זית, שאין לך עץ מר יותר מעץ זית. ר' יהושע בן קרחה אומר: זה עץ הרדופני".

2 הרא"ה קוק, אגרות הראיה, ב, עמ' קב-קד, זיהה את ההירדוף כצבר קוצני. אם בהמה תאכל אותו עם הקוצים שעליו, היא תמות.

3 ראשונים ואחרונים נימקו טעמם של מצוות והלכות על בסיס הלימוד מפסוק זה: תוספות יבמות ב ע"א ד"ה ואחות; משך חכמה בראשית ט, ז; אור שמח, הל' יבום וחליצה ה, כג; ערוך השולחן, יו"ד, סי' רמט, ג: הרא"ה קוק, שו"ת משפט כהן, סי' לז, פה, ועוד. הרא"ה קוק, מציאות קטן, עמ' טז, כתב: "והנה התורה הקדושה דרכיה נעימים ונתיבותיה שלום, על כן לא תשים עבודה על האדם, כי אם המקובלת לרוחו וחפצו האנושי הטבעי הבלתי מקולקל".

הערות סי' ו סעיף א) כתב שהנימוק "דרכיה דרכי נעם" מלמד על כך "דאין כונת הכתוב להירדוף, וממילא הירדוף פסול מפני שאינו מכלל המינין שאמרה תורה, ואין פסולו מטעמא ד'דרכי נעם'".⁴ את דברי רבא, הסביר רש"י (ד"ה האמת והשלום אהבו): "וזה אינו לא אמת ולא שלום, שהוא עשוי לסם המות". ההירדוף הוא סם המוות, והתורה היא סם חיים (יומא עב ע"ב), ולא ייתכן שהתורה תצווה לקחת למצווה צמח רעיל.⁵

ע"פ רש"י המחלוקת בין רבא לבין אביי היא מדוע ההירדוף אינו מתאים למצווה, האם משום שפוצע את הידיים, או משום שהוא רעיל.

התוספות (ד"ה דרכיה, וד"ה האמת) הסבירו את דברי אביי ורבא כרש"י, וכתבו על כך (ד"ה האמת): "ועל חנם הוזקק לומר טעם בפני עצמו אכל קרא, דכל חד שייך אתרוייהו". לפי התוספות, ניתן לפרש כל פסוק באותו האופן שהוסבר הפסוק האחר (מהר"ם שם),⁶ ואין מחלוקת עקרונית בין אביי לרבא מדוע הירדוף פסול להדס.

הגמ' (לב ע"א) דנה בזיהוי הלולב, ושאלה: "ואימא כופרא? אמר אביי: 'דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום' כתיב". גם שם פירש רש"י (ד"ה דרכיה): "ואלו עשוין כקוצים, ויוצאין בהן עוקצין הרבה, ומסרטין את הידיים". תוספות (ד"ה דרכיה) כתבו: "רבא לא היה שם, משום הכי לא מייתי הכא קרא ד'האמת והשלום' כדלקמן". תוספות לשיטתם שניתן להסביר כל פסוק באותו אופן שהוסבר הפסוק האחר, ועל כן כתבו שרבא לא נכח במקום בעת הדיון, ולכן לא נזכרו דבריו. הכפות תמרים (שם) כתב שע"פ רש"י, כופרא אינו סם מוות, ולכן לא הובאו דברי רבא "והאמת והשלום אהבו".⁷

ב. שחיקת המרור למצווה בליל הסדר

1. שמירה על הטעם

תוספות (ד"ה האמת) הבינו שרש"י זיהה את ההירדוף שהוא סם המוות עם ההרדופני, הנזכר בגמ' (חולין נח ע"ב) כסם מוות לבהמה. על כך כתבו תוספות:

ואי אפשר לומר כן. כדמוכח בפרק כל שעה (פסחים לט ע"א), גבי מרור דקא חשיב הרדופני גבי ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, והירדוף פסל התם משום דמה מצה מין זרעים, אף מרור מין זרעים.

כוונת תוספות לדברי הגמרא (פסחים שם) הדנה במינים שיוצאים בהם ידי חובת מרור: "ואימא הירדוף? דומיא דמצה, מה מצה מין זרעים – אף מרור מין זרעים". הגמרא לא שללה את האפשרות של הירדוף למרור, מפני שהוא סם המוות או מפני שהוא קוצני, אלא מפני שהוא איננו מין זרעים. אשר על כן כתבו תוספות:

אלא היינו דלא חשיב לא "נועם" ולא "שלום", לפי שראשי עליו חדין ועוקצין את הידיים. והאי טעמא לא הוי מצי למימר גבי מרור, שיכול לכותשו או להסיר עוקציו ולאכול. אבל הכא גבי נטילת לולב צריך כל המינים כדרך גדילתן.

4 בגמרא (גיטין נט ע"ב) במסגרת דיון בין רב יוסף לבין אביי, אמר אביי: "כל התורה כולה נמי מפני דרכי שלום היא, דכתיב: 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום'". הרא"ה קוק (שו"ת אורח משפט, א"ח, סי' יח, עמ' כב) הסביר: "... אמר לו אביי כל התורה כולה נמי מפני דרכי שלום היא, דכתיב 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום'. והפירוש הוא, שאין צריך לפי זה לפרש על פרטים ידועים שבתורה שהם מפני דרכי שלום, מאחר שכל התורה כולה היא כן". הרמב"ם (הלכות חנוכה ד, יד) סיים את ספר הזמנים: "גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם שנאמר 'דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום'". האור שמח (שם) ציין את דברי אביי הללו כמקור לרמב"ם.

5 על דברי אביי ורבא הללו, ראה את הסברו של הרב צבי יהודה קוק, קנין תורה, עמ' נד-נה.
6 הרא"ה (סוכה שם) פירש את הפסוקים שבדברי אביי ורבא רק בהקשר של היותם קוצניים. לא בשל העובדה שהירדוף הוא סם המות.

7 ערוך לנר, הגהות רא"מ הורוויץ, הנצי"ב במרומי שדה, שפת אמת, טל תורה (סוכה כאן) הסבירו מדוע ביאר רש"י כל פסוק באופן שונה, ולא פירש כתוספות.

לפי תוספות לא פסלו הירדוף למרור בשל "דרכיה דרכי נעם" ולא בשל "האמת והשלום אהבו", כי ההירדוף הוא קוצני וסורט את הידיים, כי ניתן להוריד את הקוצים ולאכול את הירק. אך לא ניתן לעשות כן להדס במצוות ארבעת המינים, כי צריך ליטול את ההדס כמו שהוא גדל (סוכה מה ע"ב; ירושלמי ברכות ה, ב).⁸ בתוספות (פסחים שם ד"ה ואימא הירדוף) כתוב שאין לאכול הירדוף כמרור גם בשל היותו סם מוות, ו"הכא נמי הוי מצי לשנויי הכי, אלא דמשני שפיר טפי". התוספות לשיטתו שניתן להסביר את שני הפסוקים באותו האופן. הרש"ש (לב ע"ב) כתב בעקבות דברי התוספות בנוגע למרור "שיכול לכותשו או להסיר עוקציו ולאכול":

מזה משמע דלא כהגאון מליסא (הרב יעקב לורברבוים, מחבר ספר: נתיבות המשפט) בהקדמת ספר מעשה ניסים (פירוש להגדה של פסח, עמ' 17 מהד' וורשה תרנ"ז), שאוסר לשחוק הקריין למרור.

החריין [או הקריין] זהו שורש לבן חריף מאוד. בארצות אירופה לקחו אותו למרור. היו מגדלים אותו בימות הקיץ ושומרים אותו עד פסח מכוסה עמוק בתוך האדמה. את החריין זיהו עם ה"תמכא", אחד מחמשת המינים של המרור (פסחים לט ע"א, ובתוספות יום טוב שם), אף שכאמור החריין הוא חריף, ולא מר. הגאון מליסא אסר לשחוק החריין על בסיס דברי הגמרא (ברכות לח ע"ב – לט ע"א) ממנה למד ששחיקה מחלישה את טעם המרירות, והמצווה היא לאכול את המרור כפי שהיה בבריאתו. כמו כן יש אומרים שבעקבות השחיקה יש לברך "שהכל" ולא ברכת "בורא פרי האדמה". הוא לא ציין שם כלל את דברי התוספות בסוגייתנו. יש להביא ראיה לדברי הגאון מליסא מתירוצו של המהר"ם חלאווה (פסחים שם) לקושיית תוספות. לפיו, את הארבעת המינים יש ליטול כדרך בריאתם וגדילתם, ולכן מאחר שלא ניתן לאחוז את ההירדוף בשל הקוצים ששורטים את הידיים הוא לא כשר לארבעת המינים. אך בנוגע למרור המטרה היא לאכול ירק מר זכר לשעבוד במצרים, ולכן היה מקום לחשוב שיהיה ניתן לאכול הירדוף כמרור אף שהוא מזיק מעט, ולכן נכתב בגמרא הסבר אחר מדוע הירדוף פסול למרור.

על דברי הגאון מליסא הללו השיב הרב יוסף שלום אלישיב (קובץ תשובות, ג, סי' לב):

נראה דאם דרכו בכך ומפני מרירותו אוכלין אותו כך, אם כן כך היא צורתו ובודאי שברכתו אדמה, ולא גרע מפירות שעומדים לבישול שאם מבשלין ברכתו העץ וכד' ותלוי בכדרכו. ומה שכתב דמאבד טעמו, כבר מצינו לזה באחרונים שבאמת הקפידו שלא ירסקו החזרת רק סמוך לאכילתו שלא יאבד טעמו ומרירותו, עי' בהגר"א (תע"ג ס"ה).

יש להעיר שקשה לקבוע מה דרך אכילתו של החריין, מאחר שאוכלים אותו רק למצוות מרור, וכאמור הפוסקים חולקים האם מותר לפורר ולשחוק אותו או לא.⁹

8 הרב נתן געשטטנר (שו"ת להורות נתן, יא, סי' לח) הקשה שכדרך גדילתו, פירושו כדברי רש"י (מה ע"ב ד"ה דרך): "דרך גדילתו התחתון למטה והעליון למעלה", ואין זה קשור לנטילת הקוצים. נראה שתוספות סברו שאם משנה צורת המינים וכגון שכותש את ההדס או מסיר עוקצו, אין זה בגדר דרך גדילתו כיון שנשתנו מצורת גידולו. אך עדיין צ"ע. נראה להסביר שכוונת הגמרא "שעומדים דרך גדילתם" היא לא רק לצורה או לאופן שהם מונחים "התחתון למטה והעליון למעלה", אלא לכל שינוי שמשנה את חפץ המצווה באופן משמעותי. מותר למשל למעט ענבים שחורים בהדס (לג ע"ב), כי זה לא משנה את צורת ההדס באופן משמעותי. אך הסרת הקוצים היא שינוי משמעותי בצורת הירק.

9 בגמרא (יג ע"ב) נזכרו מינים של ירקות שנלקחים למצוות מרור. רש"י (ד"ה ירקות) כתב: "דלאו מאכל אדם נינהו". תוספות (ד"ה ירקות) הקשו שהדבר לא ייתכן שהרי אוכלים ירקות אלו, ולכן הציעו לשנות את הגרסה: "דמאכל אדם נינהו". הפני יהושע (שם) כתב שכוונת רש"י היא שאין צורך שהירקות המרים יהיו ראויים לאכילה בפני עצמם, "אלא ע"י טיבול ופרפרת ודברים אחרים". ראה שם בערוך לנר שהקשה שהמצווה לאכול מרור היא בלי פרפרת. ניתן להסביר שכוונת רש"י לומר שאלו מאכלים שבני אדם אינם אוכלים אותם לעיתים קרובות, כי אכן מרים הם. אך אין הכוונה שלא ניתן כלל לאוכלם. ראה בשו"ע או"ח, סי' תעג, ה ובביאור הלכה בנוגע לאכילת לענה כמרור. הלענה היא אכן ירק שלא ניתן לאוכלו.

על הערתו של הרש"ש ניתן להשיב שכוונת תוספות היא שניתן לשחוק את הקוצים החיצוניים אם היו אוכלים את ההירדוף כמרור, וכשם שמקלפים את הקליפה החיצונית של שורש החריין לפני שאוכלים אותו. אבל את שורש החריין אותו יש לאכול כמרור, אותו אסר הגאון מליסא לשחוק.¹⁰

2. אכילה בדרכי נעם

הרא"ה קוק (שו"ת אורח משפט, או"ח, סי' קכד) כתב שיש לרסק את המרור (החריין) ולהפיג במקצת את טעם המרירות:

בשבת הגדול דהאי שתא תרנ"ד לפ"ק [בהיותו רב בזימל] דרשתי בעה"י שהיתר גמור, [ו]גם נכון הוא, שהמרור שאנו אוכלין מרוסק שיניחו להפיג טעמו עד שישאר בו רק טעם מר קל, כדי שיהיה נח לאכילה, דפשיטא דאין שיעור לטעם מר וכל שהוא מר מעט מרור הוי.

בהמשך התשובה לא הסתפק הרא"ה קוק בנוסח "היתר גמור" ו"נכון", וכתב בצורה מחייבת יותר:

דנלענ"ד שהאוכל כשהוא מר הרבה עד שאי אפשר כמעט לאוכלו, לא אדע אם יצא ידי חובתו... על כן נלענ"ד דזהו הדרך הרצוי גם כן מצד עיקר המצווה... על כן ראוי להפיג עד שישאר טעם מר שמרירותו מורגש אבל אינו חזק הרבה, באופן שאפילו חלושי המזג יוכלו לסובלו על נקלה ויזכו הכל במצווה.

את דבריו הוא נימק במספר טעמים שכאן נסכמם בקצרה, מלבד הטעם השלישי הקשור לפסוק "דרכיה דרכי נעם" בו נרחיב. הנימוקים הם:

[א] לא נאמר בהלכה שיעור למרירות המרור, ומרירות מועטה מספיקה.

[ב] יש ספק אם יוצאים ידי חובה כשהמרור מר מדי. זאת ע"פ דברי המשנה למלך בהל' יסודי התורה (ה, ח) שכתב שלא יוצאים ידי חובה בקיום מצוות עשה אם אוכל שלא כדרך אכילתו. גם העובדה שכך נוהגים רבים איננה משנה דבר: "וכי אם הרבה בני אדם יאכלו עצים ואבנים יקרא בשביל כך אכילה? כיון שאינו ראוי כלל ומזיק".¹¹

[ג] יש לעשות כן משום דרכי נעם.¹²

[ד] אמנם אין לאכול מרור שלוק או כבוש מהטעם המופיע בגמרא בברכות לח ע"ב, ששליקה ובישול משנים

את טעם המרור ומבטלים אותו לגמרי, אך ריסוק משאיר את טעם המרור ורק מפיג ומרכך אותו.¹³

10 תשובה לשאלה האם לפורר או לא לפורר את המרור, כתב במשנה ברורה (סי' תעג, ס"ק לו): "המרור הנהוג במדינתנו לאכול הוא תמכא (והוא חריין) ויש ליזהר שלא לאכול אותו כשהוא שלם שכמעט הוא סכנה ואין בו מצוה שמחמת חריפותו הוא מזיק גדול ולכן צריך לפרור על ריב אייזן [מגדלת] ולהעמידו כך מגולה ואז מפיג חריפותו". בשער הציון (ס"ק מו) ציין למספר פוסקים שכתבו לפורר החריין "דלא כהגאון מליסא שרוצה לומר דאין יוצאין במפרר, וכן הוא גם כן דעת הגר"א שאוכלין אותו מפורר, וכמו שמבואר בפנים". כך כתב על מנהג הגר"א: "והגר"א הנהיג שלא לפרר אותו קודם ביאתו מביה"כ כדי שלא יפיג הטעם דאז אינו יוצא בו אלא יפרר אותו אחר ביאתו ויכסנו עד התחלת הסדר [ונכשחל פסח בשבת יפרר אותו מבעוד יום ויניח בכלי ויכסנו עד התחלת הסדר] ואז יפזר אותו על קערה ועל ידי זה יפיג חריפותו ואז ימעך אותו וישער שיהיה כזית ויכול לאכלו בטוב". וראה עוד: הרב משה הררי, מקראי קדש – פסח, פרק ח סעיף טו ובהערות שם, ועוד.

11 על דברי הרא"ה קוק הללו, העיר הרב צבי פסח פרנק (מקראי קודש, פסח ב, עמ' קע-קעב).

12 ייתכן מאד שהרא"ה קוק שמע דברים אלו מרבו הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב מוולוז'ין. הנצי"ב כתב לבנו הרב חיים ברלין בח' ניסן תרמ"ב (מרומי שדה, פסחים לט ע"ב) שהוא שמע עליו שהוא מחמיר בשיעור כזית של המרור ה"חריין", אך: "זה ברור דשיעור כזית המבואר בשולחן ערוך הוא שיעור קטן מאד, ולמה לנו להחמיר. וגם מה שמדקדק בני נ"י לאכול חריין, אינו מבין מדוע לא ינהיג עצמו בסאלאטא, כדעת רוב האחרונים זצ"ל שהוא חזרת, והכי נראה ממסכת עוקצין פרק ב משנה ז. ולמאי החמיר לאכול דבר שהוא כחרבות לגוף, והלא 'דרכיה דרכי נעם' כתיב. ומכל שכן בליל פסח, אחרי התענית ושתיית יין. לפי דעתי הדלה על בני נ"י לשנות מנהגו בזה". גם בפירושו להגדה של פסח (אמרי שפר, עמ' כג), כתב שיש לאכול למרור "סאלאטא", כלומר חסה. אמנם הנצי"ב לא עסק בשאלה האם יש לפורר או לרסק את החריין או לא, ורק כתב שיש לאכול חסה ולא חריין.

13 על כך שיש לרסק את המרור, חזר הרא"ה קוק גם בדרשות שבת הגדול בשנים אחרות (שו"ת אורח משפט, סי' קכח חלק א אות ל, וחלק ב אות כא; עולת ראייה, ב, עמ' רמג). הרב צבי יהודה קוק כתב את ההלכות שלפני התפילות והברכות שבסידור עולת ראייה (הקדמה, עמ' ט). בהגדה של פסח (עולת ראייה, ב, עמ' רפז) כתב לפני ברכת המרור:

נרחיב בנימוק השלישי שכתב הראי"ה קוק:

על כן נלענ"ד דזהו הדרך הרצוי גם כן מצד עיקר המצוה, גם משום "דרכיה דרכי נעם". ופשיטא דהיזק המגיע מחוזק מרירות החרין אינו קטן מהיזק עקיצת הידים מהירדוף, דנדחה ממצות לולב משום דרכי נועם. על כן ראוי להפיג עד שישאר טעם מר, שמרירותו מורגש אבל אינו חזק הרבה, באופן שאפילו חלושי המזג יוכלו לסובלו על נקלה ויזכו הכל במצוה.

הראי"ה קוק השווה את דבריו כאן לאמור בגמרא (לב ע"ב) בשמו של אביי, מדוע הירדוף פסול להדס. לפיו, יש להשוות בין הצורך לרסק את המרור לבין פסול ההירדוף כ"ענף עץ עבת". הנזק הגופני הנגרם לגוף האדם כתוצאה מחריפות החרין איננו פחות מהנזק הנגרם מאחיזת עלי ההירדוף, ועל כן יש לרסק את החרין ולהפיג את מרירותו. אמנם השוואה זו אינה מושלמת. המצווה בתורה ליטול ארבעה מינים לא אמורה לגרום כלל נזק לאדם בעת הנטילה, בעוד שהמטרה בעת שאוכלים מרור היא שלאדם יהיה מר אם כי לא באופן שיזיק לגופו. דברי הראי"ה קוק הללו נוגדים את שכתב הרב נתן געשטטנר (שו"ת להורות נתן, יא, סי' לח):

דבמצות מרור זוהי עצם המצוה שירגיש מרירות ושלא יהא לו לנועם, והוא לזכר וימררו את חייהם, ובזה אין להקשות דבעינן דרכי נועם וליכא, דבמרור המצוה היא שיהא מר ולא בדרך נועם. אבל בלקיחת ד' מינים ליכא מצוה שלא יהא בדרך נועם, וא"כ הירדוף שאין בו נועם לא יתכן שהיא מצוה, דשאר המצוות מלבד מרור בעינן שיהיו בדרכי נועם.

לדברי הראי"ה קוק גם קיומה של מצוות מרור צריכה להיות בדרכי נעם. אם אוכלים חריין כמרור, יש לשחוק את החרין, ובאמצעות השחיקה להפיג את מרירותו, וככה לאפשר לאכול אותו בדרכי נעם. אמנם יש לציין שגם לאחר שמפוררים את החרין הוא לעיתים עדיין חריף מאוד, וקשה מאוד לאכול שיעור כזית כנדרש. הראי"ה קוק עצמו כתב על הנעם באכילת מרור ממבט אחר (טוב ראי, פסחים לט ע"א):

לקיים מצווה בדבר מזיק הוי אינו נועם כיוון שמקיים המזיק על ידי המצווה, ואי אפשר שתהיה המצווה גורמת שיתקיים בעולם מזיק על ידי מצווה. אבל מרור, המצווה היא אכילתו וביעורו מן העולם... אם כן אדרבה, בענין זה קיום המצווה הוא נעם, שעל ידי המצווה המזיק מתבער מן העולם, ומאי אכפת בזה לשום בריה.

מדבריו אלו נלמד שעצם אכילת מרור הוא נעם, מפני שקיום המצווה כרוך בביעורו של המזיק מן העולם. לעומת זאת, ההירדוף אינו ראוי ל"עץ עבת" מפני שבעת שלוקחים אותו למצווה, משמרים את קיומו של המזיק בעולם. יש להעיר על דברי הראי"ה קוק והפוסקים האחרים שכתבו שיש לפורר את החרין ולהפיג מעט את מרירותו, שמרירות החרין אינה מורגשת אלא חריפותו, כי כאמור אכלו אותו כמרור כי זה הירק שהיה ברשותם. גם החסה שאוכלים כיום כמרור איננה מרה בדרך כלל, מכיוון שהחלקאים מוציאים אותה מהאדמה לאחר שהיא מגיעה לגודל מסוים אותו מקובל לשווק. אמנם ככל שהחסה תישאר יותר זמן באדמה, היא תהיה מרירה יותר.¹⁴ גם בחסה כזו שאין בה מרירות כלל, יוצאים ידי חובה, כאמור בירושלמי (פסחים ב, ה):

התיבון, הרי חזרת מתוק, הרי אינו קרוי חזרת אלא מתוק? ר' חייא בשם ר' הושעיא: כל עצמן אין הדבר תלוי אלא בחזרת. מה חזרת תחילתה מתוק וסופה מר, כך עשו המצררים לאבותינו במצרים. בתחילה

"עיקר מצוותו במין העשב המר הנקרא חזרת (בלעז: סאלאט, לאטיש), אך הוא צריך בדיקה מיוחדת אחראית בזהירות יראת שמים, מתולעים המצויים בו. ולכן טוב יותר לקחת את המין הנקרא תמכא (בלעז: חריין). וצריך לפררו במגררת, וכשחל פסח בשבת יפררו מבעוד יום, ויכסה בכלי עד התחלת הסדר ואז יפזרו בקערה להפיג חריפות מרירותו". כאן ההוראה היא שצריך לפורר, ולא כתוב שהדבר ראוי ונכון.

14 הרידב"ז (ירושלמי ברכות ו, א) כתב שיש להשהות את החסה זמן רב באדמה כדי שתהיה מרה. וכן כתב הרב שלמה גאנצפריד (קיצור שולחן ערוך, סי' קיח סעיף ג), אך כאמור אין צורך בזה.

"במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך" (בראשית מז, ו), ואחר כך "וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים" (שמות א, יד).

מעין זה נאמר גם בבבלי (פסחים לט ע"א):

ואמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: למה נמשלו מצריים כמרור? לומר לך מה מרור זה שתחילתו רך וסופו קשה, אף מצריים תחילתן רכה וסופן קשה.

מצוות אכילת מרור אין מהותה לחוש צער פיזי שיביא אותנו להזדהות עם צער השעבוד. מטרתה היא שנעמיק בתוכן הדרשות ונבין את תהליך גלות מצרים, שהייתה מתוקה ורכה בתחילתה, ומרה וקשה בסופה, עד שבשיא השעבוד התהפך הגלגל ובאה הגאולה.

יש לאכול ממיני הירקות שנזכרו במשנה ובגמרא, שיכולים להיות מרים ואף מרים מאוד, אך אין חובה לאוכלם דווקא כשהם מרים ביותר. אין גם כל קושיה מהדינים שנזכרו בגמרא (פסחים קטו ע"ב): "לא נשהי איניש מרור בחרוסת... ובעינן טעם מרור וליכא". ושם: "בלע מרור לא יצא", מאחר ששם הכוונה שהאדם שאכל לא הרגיש כלל בטעם הירק שאכל, ובלי שום קשר לחוזק המרירות שבו. הטיבול בחרוסת נועד להחליש את המרירות, וכאמור "בעינן טעם מרור" במובן זה שהאוכל ידע וירגיש שהוא אוכל ירק ממיני המרור, אך אינו חייב לאוכלו בעת שהוא מר ביותר.¹⁵

כך יש לומר על אכילת "חריין" למצוות מרור: כשם שאין שיעור למרירות החסה, וכאמור היא אף יכולה להיות מתוקה לגמרי, כך צריך להיות גם בעת אכילת חריין. החריין יכול להיות חריף, אך אין צורך שבפועל הוא יהיה כזה בעת האכילה. לכן, אם גררו אותו, חריפותו יכולה לפוג וניתן לצאת בו ידי חובה אף שאינו חריף כלל. כאמור לעיל, כאמור, גם לאחר שמפוררים את החריין הוא לעיתים עדיין חריף מאוד, וקשה מאוד לאכול שיעור כזית כנדרש.

סיכום

לפי רבא צמח ההירדוף אינו יכול להילקח כהדס, בשל היותו קוצני, ולא ניתן להחזיקו ביד בעת המצווה, אף שיש לו סימנים שתואמים לתכונות ההדס. נאמר בפסוק: "דרכיה דרכי נעם" (משלי ג, יז) ולא ייתכן שהתורה תצווה לקיים מצווה שמקימה עלול להיזק. לפי דברי תוספות, אמנם ניתן להסיר את הקוצים, אך יש ליטול את ארבעת המינים כדרך גדילתן.

בעקבות דברי התוספות הללו, התעוררה מחלוקת גדולה בין האחרונים האם מותר לשחוק את שורש החריין אותו אוכלים כמרור בליל הסדר. שורש החריין הוא חריף ולא מר, אבל אכלו אותו למצוות מרור, מאחר שבחלק מארצות אירופה לא מצאו שום ירק מר שגדל בתקופת הפסח. גם כיום רבים מבני אשכנז אוכלים את שורש החריין למרור, אף שב"ה יש עלי חסה בשפע וללא תולעים בתקופת ימי הפסח וכל השנה.

הראי"ה קוק טען שיש לשחוק את החריין מכמה טעמים, ובהם גם הטעם משום "דרכי נעם". את החריין כפי שהוא אי אפשר לאכול ובוודאי לא בשיעור כזית. כשם שניתן להסיר את הקוצים מההירדוף לשם נטילת לולב אלמלי הצורך ליטול את ארבעת המינים כדרך גדילתן, כך גם בנוגע לשחיקת החריין. השחיקה תפיג את מרירותו ויהיה אפשר לאכול אותו בדרכי נעם.

לדברינו אין צורך שהאוכל ירק למרור ירגיש טעם מרירות בפה בעת קיום המצווה. עליו לדעת שהוא אוכל ירק ממיני המרור שציוותה התורה, שיכול להיות מריר. אשר על כן ניתן לשחוק את המרור, ואף להפיג את חריפותו לגמרי, ולאוכלו בדרכי נעם.

